

Dévényi Kinga

„Az Ön akaratlan személyes hatása indított el pályámon”. Goldziher Ignác és Duncan Black Macdonald levelezése¹

Cikkem címét Duncan B. Macdonald (1863–1943) – az Egyesült Államok közel-keleti keresztény missziós munkájának szentelt első iskola alapítója – vetette papírra 1921. október 25-én, páratlan mesterének, Goldziher Ignácnak írt utolsó levelében, akinek a hatását minden fenntartás nélkül elismerte, és akinek megfontolt megjegyzéseire mindig támaszkodhatott.

Goldziher – a tanítványok egybehangzó beszámolóai szerint – nemcsak nagy tudós volt, hanem kivételes tanár is, aki végtelen odaadással figyelte és elégítette ki magyarországi és külföldi diákjainak igényeit. Ez az ismeretek átadására való hajlam találkozott Duncan B. Macdonald mestert kereső igényével, amint azt világosan kifejezik azok a levelek, amelyek valódi képet adnak kapcsolatukról.

A levelezés nemcsak azért egyedülálló, mert Macdonald Goldziher leggyakoribb levelezőtársai közé tartozott, hanem azért is, mert Macdonald eleget tett a Magyar Tudományos Akadémia kérésének azzal, hogy a Goldziher-szoba 1933-as felavatása után elküldte az Akadémia számára a magyar tudóstól kapott leveleket.²

1. Ki volt Duncan B. Macdonald?

Duncan B. Macdonald skót presbiteriánus lelkész volt, aki élete nagy részét a Connecticut állambeli Hartfordban élte le, s akire ma elsősorban az arab és az iszlám tanulmányok egyik kezdeményezőjeként emlékeznek az Egyesült Államokban. 1973 óta az ő nevét viseli a Hartfordi Szeminárium külön egységként

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2021.2.129>

¹ A cikk alapjául szolgáló előadás 2021. november 16-án hangzott el a Goldziher Ignác halálának 100. évfordulója alkalmából a Körösi Csoma Társaság által rendezett emlékülésen.

² A Keleti Könyvtár (mai nevén Keleti Gyűjtemény) 1951-es megnyitásáig Goldziher Ignác több mint 13 500 levelet tartalmazó levelezését, kéziratait és a főként levelező partnerei által küldött kis fényképgyűjteményt ebben a földszinten lévő szobában tartották, ahol a hazai és a külföldi kutatók egyaránt hozzáférhettek az anyaghoz. A szoba megnyitásáról ld. Béla Pukánszky, *Die Goldziher-Sammlung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Ungarische Jahrbücher* 13 (1933) 371–372. A II. világháború után az egyes gyűjteményeknek szentelt többi különteremhez hasonlóan ezt a szobát is megszüntették, az ott elhelyezett dokumentumok az újonnan létrehozott Keleti Könyvtár állományába kerültek.

működő „Az Iszlám és a Keresztény–Muszlim Kapcsolatok Tanulmányozásának Központja”, emléket állítva a hartfordi arab és iszlám tanulmányok iránti elkötelezettségének.³

Macdonaldot 1892 őszén nevezték ki a sémi nyelvek oktatójává a Hartfordi Teológiai Szemináriumba, ahol attól kezdve magát arabistának, iszlámkutatónak és történésznek vallva szorgalmazta az arab nyelv saját jogán történő oktatását mint olyan nyelvét, amely az iszlám komoly tanulmányozásának elengedhetetlen előfeltétele.⁴ Korábban a héber mellett arab és szír nyelvet is tanult William Robertson Smith-től (1846–1894)⁵ a szülővárosában, a Glasgow-i Egyetemen végzett tanulmányai során, de ezen a területen mestereként tekintett Eduard Sachaura (1845–1930)⁶ is, akitől az 1890–1891-es tanévben szerzett ismereteket Berlinben.

Úttörő munkát végzett az USA-ban azáltal, hogy elsőként vezette be önálló stúdiumként mind az arab nyelv, mind pedig az iszlám tanítását, nem pedig egyéb (többnyire teológiai) tárgyak kiegészítőjeként. E tevékenység mellett számos cikke és három, az iszlámról szóló könyve jelent meg.⁷ Iszlámtudományi munkássága egyik központi témája Muḥammad al-Ġazālī (megh. 1111) kutatása volt, és első, terjedelmes cikke előfutára lett a vele foglalkozó kutatásoknak.⁸

³ A központról részletesebben ld. Macdonald Center for the Study of Islam and Christian–Muslim Relations. <https://www.hartfordinternational.edu/religion-research/macdonald-center> (2021. október 17.); Macdonald életének jó összefoglalását adja Yahya Michot, Duncan Black MacDonald. In: *Christian–Muslim Relations 1500–1900 Online*. Ed. by David Thomas et al. http://dx.doi.org/10.1163/2451-9537_cmrii_COM_31381 (2021. október 11.).

⁴ Willem A. Bijlefeld, A Century of Arabic and Islamic Studies at Hartford Seminary. *The Muslim World* 83 (1993) 104. Goldziher ezzel teljesen egyetértett, sőt egy 1904. augusztus 14-én Macdonaldnak írt levelében egyetértőleg idézte azt a véleményt, amely szerint egy európai történésznek két nyelven kell feltétlenül tudnia: latinul és arabul (GIL/27/04/05). Az MTA Könyvtár Keleti Gyűjteményében őrzött Goldziher-levelezésben található dokumentumokra raktári jelzettel történik az utalás. Ezek kezdete mindig GIL.

⁵ Skót lelkész, bibliatudós, arabista, 1881-től a Cambridge-i Egyetem tanára, majd haláláig professzora (1889–1894). Életéről és munkásságáról ld. Bernhard Maier, *William Robertson Smith: His Life, his Work and his Times*. Tübingen, 2009. Az iszlám előtti arabiai szokásokkal foglalkozó könyvének a szerző halála után megjelent új kiadását Goldziher Ignác egészítette ki: *Kinship and Marriage in Early Arabia: New Edition, with Additional Notes by the Author and by Professor Ignaz Goldziher*. Ed. by Stanley Arthur Cook. London, 1903.

⁶ A bécsi, majd a berlini egyetem sémi filológia professzora. Életéről és munkásságáról ld. Ludmila Hanisch, *Die Nachfolger der Exegeten: Deutschsprachige Erforschung des Vorderen Orients in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wiesbaden, 2003, 38, 40–44, 56, 204, 223.

⁷ Duncan Black MacDonald, *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory*. New York, 1903; Uő, *The Religious Attitude and Life in Islam*. Chicago, 1909; Uő, *Aspects of Islam*. New York, 1911.

⁸ Duncan Black MacDonald, The Life of al-Ghazzālī, with Especial Reference to His Religious Experiences and Opinion. *Journal of the American Oriental Society* 20 (1899/1) 71–132. A cikk értékelését ld. Kenneth Garden, Duncan MacDonald's Pioneering Study of al-Ghazzālī: Paths Not Taken. *The Muslim World* 104 (2014) 62–70.

Ennek a publikációnak messzemenő következményei voltak a Goldziherrel való kapcsolatának a kialakításában, mert úgy tűnik, hogy Macdonald küldött ebből egy különlenyomatot Goldzihernek. Erre utal kettejük levélváltásának első fennmaradt levele, amely Goldziher elismerését és a cikkre vonatkozó három, kézzel írt nagy oldalnyi megjegyzését tartalmazza. Ezt a levelet Goldziher 1899. május 25-én írta.⁹ A levelezés ezt követően lassan indult, mivel Macdonald csak augusztus 21-én köszönte meg Goldziher „kedves és hasznos” megjegyzéseit. Már ebben a levélben hangot adott azon érzésének, hogy egyedül van gondolataival és kutatásaival az Egyesült Államokban. Ezt írja: „[az ön elismerése] arra ösztönzött, hogy folytassam tanulmányaimat egy olyan irányban, amelyet alig vagy egyáltalán nem követnek ebben az országban. Kétlem, hogy a kevés arabistánk között van-e rajtam kívül más, aki a legkisebb figyelmet is szenteli a muszlim teológiának.”¹⁰

Macdonald, amint ezt al-Gazālīról szóló tanulmánya is jól tükrözi, nyitott szellemmel közelített az iszlámhoz. Nyitottságára utalnak azok az elvek is, amelyeket a keresztény misszionáriusok által követendő módszereket illetően fogalmazott meg. Az alábbiakat szorgalmazta a muszlimokkal való érintkezés terén:

- „Kerülje a vitákat!
- Keressen kapcsolódási pontokat a két vallás között!
- Támogassa azt a gondolatot, hogy érdemes lehet elolvasni a Bibliát.
- Amennyire lelkiismerete engedi, alkalmazkodjék a muszlimokhoz a használt nyelvezetet illetően. Kerülje a keresztény arab kifejezéseket.
- Legyen teljesen világos a misszionárius számára, hogy Istenről alkotott elképzelésünk más.
- Ne feledkezzék meg a vallás és a teológia megkülönböztetéséről.”¹¹

Ez az iszlám és a muszlim arabok iránti nyitottság állt Macdonald gondolkodásának a középpontjában, ami úgy tűnik, hogy közös alapra helyezte őt Goldziherrel.

Egymás megértésének egy másik oka az lehetett, hogy mindketten komolyan csalódtak karrierjük alakulásában. Macdonaldot rendkívül összetörte, hogy 1902-ben elutasították a St. Andrews-i Egyetem héber tanszékének élére benyújtott pályázatát, mert – mint Goldzihernek írja – „a helyi befolyás túl erős volt, és biztosították, hogy saját diplomásukat nevezzék ki, aki nem hiszem, hogy orientalistaként bármiféle munkát végzett volna eddig”.¹² Ugyanabban az évben nem volt sikeres a cambridge-i professzori állásra beadott pályázata sem.

⁹ GIL/27/04/08.

¹⁰ GIL/27/03/030.

¹¹ Duncan B. Macdonald jegyzetei a Case Memorial Library Archives-ban. Idézi John Jermain Bodine, *The Legacy of Duncan Black Macdonald. Occasional Bulletin/Overseas Ministries Study Center* 4 (1980) 163.

¹² GIL/27/03/022 (1902. április 24.).

Az első esetben Macdonald élvezte Goldziher teljes támogatását és ajánlását.¹³ Ugyanezt az ajánlást – anélkül, hogy Goldziherrel idő híján konzultált volna – csatolta Macdonald testvére, Norman a cambridge-i professzori pozícióra történő pályázathoz is.¹⁴ Ez a lépés azonban kínos helyzetbe hozta Goldziheret, hiszen ő már támogatását nyújtotta Edward Granville Browne-nak (1862–1926),¹⁵ akit azután valóban meg is választottak erre a tisztségre.

Bár nincs összefüggés a két esemény között, érdemes megjegyezni, hogy Robertson Smith 1894-ben bekövetkezett halála után E. G. Browne mindent megtett, hogy meggyőzze Goldziheret, hogy fogadja el a Cambridge-i Egyetem Sir Thomas Adams tanszékét, amint azt Browne három levele is bizonyítja.¹⁶

Macdonald csalódása óriási lehetett, különösen azért, mert nagy reményeket fűzött ahhoz, hogy visszatérjen szülőföldjére. „Az, hogy visszatérjek a saját országomba, és közelebb kerüljek az arabistákhoz, sokat jelentene számomra. Itt nem hiszem, hogy lenne rajtam kívül valaki, aki az iszlám megismeréséért tanulmányozza az iszlámot. Mindenki számára ez egyszerűen csak *Neben-Fach*, és Ön tudja, hogy ez mit jelent”¹⁷ – írta Goldzihernek 1902-ben.

Bár Goldziher egyetemi karrierje teljesen más volt, mint Macdonaldé, sokáig őt sem ismerték el, az ő álma sem teljesülhetett. Huszonnégy éves korában, 1871 őszén tartotta meg habilitációs előadását és lett a pesti egyetem sémi filológia magántanára,¹⁸ az első zsidó vallású ilyen pozícióban, és várható volt, hogy hamarosan kinevezik a Sémi Filológiai Tanszék élére, amint azt korábban Eötvös József ígérte.¹⁹ Ám utódja, Trefort Ágoston mint oktatási és vallásügyi

¹³ Amint ezt Norman Macdonald 1902. február 18-án kelt levele tanúsítja (GIL/27/05/03).

¹⁴ Norman Macdonald 1902. április 18-án kelt levele (GIL/27/05/01).

¹⁵ Több keleti nyelvet ismerő brit iranista, 1902-től haláláig a Cambridge-i Egyetem arabisztikaprofesszora. Életéről és munkásságáról ld. George Michael Wickens–Juan Cole–Kamran Ekbal, Browne, Edward Granville. In: *Encyclopædia Iranica*. IV. London, 1990, 483–488, illetve a cikk internetes kiadását: <http://www.iranicaonline.org/articles/browne-edward-granville> (utolsó frissítés 1989. december 15.) (2021. október 12.).

¹⁶ GIL/06/06/26; GIL/06/06/27; GIL/06/06/28.

¹⁷ GIL/27/03/025 (1902. március 17.).

¹⁸ Vö. Ignaz Goldziher, *Tagebuch*. Hrsg. von Alexander Scheiber. Leiden, 1978, 50–51; Goldziher Ignác, *Napló*. Szerk. Scheiber Sándor. Budapest, 1984, 67–69; A. M. Kir: *Tudomány-egyetem almanachja 1871–72-ről*. Buda, 1872, 21. Ld. még *A Budapesti Magyar Királyi Tudomány-Egyetem tanrende 1874–5. tanév téli szakára*. Budapest, 1904, ahol az alábbi előadásokat látjuk a neve alatt meghirdetve: A muhammedán vallásról és intézményeiről (2 óra), A sémi nyelvek grammatikája irodalmi gyakorlatokkal egybekötve (3 óra), A sémiektől mythisza (1 óra). Majd ugyanennek az évnél tavaszi félévében az alábbi tárgyakat oktatta: A Korán értelmezése (3 óra), Az iszlám felekezeteiről (2 óra), A héber nép kultúrtörténete a babyloni fogságig (1 óra); ld. *A Budapesti Magyar Királyi Tudomány-egyetem tanrende 1874–5. tanév nyári szakára*. Budapest, 1905. Ld. még pl. „Goldziher Ignác ... a sémi philologia m. tanára”. *A Budapesti Magyar Tudomány-egyetem almanachja az 1877–1878. tanévre*. Budapest, 1906, 22.

¹⁹ Ld. Eötvös József levele Tanárky Gedeonnak. In: Eötvös József, *Levelek*. Szerk. Oltványi Ambrus. Budapest, 1976, Nr. 283, Karlsbad, 1868. szeptember 10.

miniszter mást helyezett oda, és Goldziher – aki ugyan 1894-ben címzetes professzori kinevezést kapott – csak 1905-től, elődje nyugdíjba vonulása után²⁰ vezethette azt rendes tanárként.²¹

A levelezéshez visszatérve, fontos kiemelni, hogy Macdonald számos alkalommal hangsúlyozta Goldziher iránti háláját és lekötöttségét. Több példát lehetne idézni, ahol megemlíti, hogyan követte Goldziher nézeteit saját műveiben. Macdonald azonban általánosabb megjegyzéseket is tett:

„Az arab nyelvet nekem személyesen tanító tanáraink Glasgowban [William] Robertson [Smith] professzor és Berlinben [Eduard] Sachau professzor voltak, de minden kötelességtudó tiszteletem mellett úgy érzem, hogy még mindig sokat nyertem az Ön írásaiból, és különösen, ha van rálátásom a muszlim életre és gondolkodásra, az Önnek köszönhető. Bízom benne, hogy elfogadja ezt, egy olyan tanítvány hódolatát, aki soha nem látta Önt” – írta Macdonald Goldzihernek egyik első levelében 1902. január 8-án.²²

2. Goldziher személyisége *Naplója* és levelezése tükrében

Goldziher 1890. június 22-én, negyvenedik születésnapján kezdett naplót írni németül.²³ Helyénvalónak tűnik összehasonlítani az ott olvasottakat a levelezésében megfogalmazott hangnemmél és véleményekkel.

Goldziher rendkívül érzékeny és törekeny ember volt. Úgy tűnik, hogy ehhez nagyban hozzájárult a kora gyermekkorára óta folyamatos szellemi megterhelés, amelynek ki volt téve. *Naplója* segített neki megőrizni mentális egészségét, amelyet különböző tényezők veszélyeztettek. Ezek közé tartozott többek között, hogy a zsidó közösség titkáráként kellett maga és családja megélhetését biztosítania, ami értékes időt vett el a kutatástól, valamint idetartoztak gyakori betegségei, amelyek sokszor megakadályozták abban, hogy dolgozzon az álmatlanság és a súlyos fejfájás miatt.

Bárhogy legyen is, a *Napló* Goldziher életmentője volt, ahol kifejezhette legbelsőbb érzéseit, anélkül, hogy bárkit megbántott volna. Leveleiben viszont jól

²⁰ Goldziher egyetemi kinevezésének évében nemcsak elődje, Hatala Péter (1832–1918) vonult nyugdíjba, hanem egykori tanára, Vámbéry Ármin (1832–1913) is megvált az egyetemtől. *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja az 1905–1906. tanévre*. Budapest, 1906, 57.

²¹ Uo.: „Goldziher Ignác ... a sémi philologia nyilvános rendes tanára ... Nyilvános rendes tanári címmel és jellel felruházott, és ezzel a kar teljesjogú tagjává vált 1894 augusztus hó 1-jén. Nyilvános rendes tanárrá kinevezetett 1905 május hó 24-én.”

²² GIL/27/03/021.

²³ A német eredetit és rövidített magyar fordítását Scheiber Sándor adta közre: Goldziher, *Tagebuch*; Uő, *Napló*.

leplezi vívódásait, s belőlük már-már egészen más személyiség körvonalazódik. Egy olyan valaki, aki nagyon hasonlít tanítványai, barátai és ismerősei leírásaira, akik mindannyian kedves személyiségként jellemezték őt, aki hatalmas tudása ellenére képes volt egyenrangú beszélgetést folytatni akár egy gyermekkel is.²⁴

Goldziher barátságossága és segítőkészsége tükröződik a leveleiben. Jó példa erre első mesterével, Vámbéry Árminnal folytatott levelezése, akivel később ambivalens lett a kapcsolata. Egy eset kivételével úgy tűnik, hogy Vámbéry nem követett el hibát Goldziherrel szemben, ennek ellenére a másik nem mindig fogadta lelkesedéssel a turkológus kolléga lépéseit és tetteit. Egyetlen eset²⁵ miatt tizenkét évre inkább megszakította Vámbéryvel folytatott levelezését, ahelyett, hogy kételyeit fejezte volna ki neki írt üzeneteiben. Éppen ellenkezőleg, még hatvanéves korában is kifejezte nagyrabecsülését egykori professzora iránt, amikor úgy érezte, ezt kell tennie annak érdekében, hogy véletlenül se sértse meg a másik érzéseit.²⁶

Felmerül a kérdés, hogy ez az állandóan jóindulatú személyiség volt-e Goldziher igazi énjé. Azoknak a visszaemlékezései, akik személyesen ismerték őt, azt látszanak igazolni, hogy erre a kérdésre határozott igennel felelhetünk. Az is igaznak tűnik azonban, hogy rendkívül jól el tudta titkolni az érzéseit, és szükség esetén rezzenéstelen arccal tudta elrejtetni érzelmeit, ahogy arra egyik levelében is utalt.²⁷

Mindezt figyelembe véve még feltűnőbb, hogy Macdonalddal teljesen őszinte volt, és kifejezte legbelső érzéseit, csalódását és mások által okozott esetleges megbántódását. Emellett gyakran panaszkodott, hogy nem érzi elég jól magát, vagy hivatali elfoglaltsága miatt nincs ideje ahhoz, hogy írásain dolgozni tudjon.²⁸

²⁴ Sebestyén Károly, Goldziher Ignác, az ember. In: *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve*. Szerk. Szemere Samu. Budapest, 1932, 37–39.

²⁵ Bár naplójában Goldziher nem fogalmaz egyértelműen, a szakítás oka 1881-ben feltételezhetően az lehetett, hogy úgy érezte, igazak a Trefort által neki 1875-ben mondott szavak, miszerint Vámbéry kettős játékot űzött vele, s míg látszólag mindenben támogatta, addig valójában ő akadályozta meg nemcsak egyetemi előmenetelét, hanem azt is, hogy a számára oly fontos nemzetközi tudományos konferenciákon részt vegyen. Goldziher, *Tagebuch*, 78–79; Uő, *Napló*, 107–108.

²⁶ Goldziher Ignác levele Vámbéry Árminnak, 1910. július 5. MTA KIK Kézirattár, Ms 4748/78.

²⁷ Ld. Goldziher Ignác levelét Ferenczi Zoltánnak, Westerland a/Sylt, 1905. augusztus 14., amelyben például így fogalmaz: „Pesten az utolsó hetekben egészen odáig voltam. ... A tönkig el voltam csigázva, gyengülve, bár kifelé humort, lelki erőt „képmutatam” mint rendesen.” MTA KIK Kézirattár, Ms 326/780.

²⁸ Pl. GIL/27/04/10.

3. Goldziher „varázsa”

A Duncan B. Macdonalddal folytatott levelezése kapcsán fontosnak tűnik hangsúlyozni, hogy bár Goldziher a vallását mélyen átélte és gyakorolta, az nem befolyásolta személyes kapcsolatait. Éppen ellenkezőleg, nyaranta muszlim és keresztény diákokat is fogadott békés elvonulásában a kellemes budai világban, amelyet e célra több mint egy évtizedig bérelt.²⁹ Az utóbbiak közül meg kell említeni a kairói Egyházi Missziós Társaság brit misszionáriusát, William Henry Temple Gairdner (1873–1928), aki több tudós – közöttük nem utolsósorban Macdonald – ajánlására 1911 nyarán Goldzihertől *kalām*ot, filozófiát, szúfizmust és iszlám jogot tanult.

Amint azt Gairdner 1911. július 8-án Rotterdamban kelt levele igazolja, Goldziher jó barátja, Christiaan Snouck Hurgronje (1857–1936) volt az, akinek sikerült meggyőznie őt, hogy meg merje kérdezni Goldzihert, elfogadja-e őt tanítványának, mielőtt visszatér Egyiptomba, ahonnan 18 hónapra kapott tanulmányi szabadságot. Ezt megelőzően azonban Macdonald is közreműködött abban, hogy megismertesse Goldziher műveivel Gairdner, amint azt ugyanebben a levélben olvashatjuk, ahol nevezett megemlíti, hogy hat hónapot töltött Macdonalddal, amely idő alatt sokszor beszélt vele Goldziherről, gyakran pedig utóbbi művei voltak a beszélgetéseik témái.³⁰

Goldziher személyiségének varázsa olyan volt, hogy tíz évvel budapesti tartózkodása után Gairdner 20 kg-os csomagot küldött a magyar tudósnak és feleségének Kairóból, amint azt egy 1921. június 30-án kelt levél is alátámasztja, mivel ellensúlyozni akarta számukra a háborús évek és az azt követő időszak nélkülözéseit.³¹

Elegendő, ha azt a megszólítási formát idézzük, amelyet Gairdner a Goldziherhez intézett első levelében alkalmazott az első világháború hosszú éveiben szükséges csend után. Azt írta: „Kedves, tisztelt, szeretett professzorom.”³²

A háború nagyon fájdalmas hatással volt Goldziherre, mert meg kellett szakítania számos barátjával a korábban ápolts szoros kapcsolatot, ami „szellemi éhínséget és elszigeteltséget” eredményezett, ahogy Gairdner fogalmaz.³³ Goldziher levelezőpartnerei, köztük a neves francia katolikus iszlámkutató, Louis Massignon (1883–1962), érzékelték elszigeteltségét. Ezért például Massignon a háborús évek alatt is elintézte, hogy Goldziher hozzájusson a különböző folyóiratokhoz, ezzel is csökkentve elhagyatottságának az érzését.

²⁹ Az ún. Wellisch-nyaralót megőrkítő képeslapot ld. MTA KIK Kézirattár Ms 326/783.

³⁰ GIL/12/04/08.

³¹ GIL/12/04/23.

³² GIL/12/04/24-25: „My dear, venerated, beloved Professor.”

³³ GIL/12/04/24-25.

Az Egyesült Államokban élő Macdonald szabadabban levelezhetett a világ négy szegletében lévő kollégáival, így megoszthatta Goldziherrel a többiekől kapott híreket. Levelei a háborús évek alatt biztosan sokat jelentettek Goldziher számára, bár ő maga nem írhatott választ a háború miatt, ami Macdonaldnak – üzenetei tanúsága szerint – sok szorongást okozott.³⁴

Így Massignon, Macdonald és Gairdner – három kiemelkedő keresztény tudós – többekkel együtt Goldziher bűvöletébe esett. Hatása azonban ugyanaz volt muszlim ismerőseire is. A fiatalok könnyen kötnek barátságot, így talán nem találunk semmi különöset abban, hogy az egyiptomi Ibrāhīm al-Laḡānī (1848–1908), a későbbi újságíró és ügyvéd, aki az 1870-es évek elején a kairói Azhar egyetem hallgatója volt, verset írt³⁵ diáktársának, amikor Goldzihernek édesapja végzetesnek bizonyuló betegsége miatt 1874. február 25-én el kellett hagynia az egyetemet. Fontosabbnak tűnik megemlíteni azokat az érzéseket, amelyeket Abd’ul-Bahā (1844–1921), a vallásalapító Bahā’ullāh legidősebb fia és 1892–1921 között a bahái közösség vezetője fejezett ki, miután 1913-ban Budapesten találkozott Goldziherrel. Gyorsan kialakult barátságuk jeléül Abd’ul-Bahā még egy perzsaszőnyeget is küldött neki.³⁶

4. A Goldziher–Macdonald levelezés számokban

Macdonald azok közé tartozik, akikkel Goldziher gyakran levelezett. Miután 119 levelet írt, bekerült annak a mindössze húsz személynek a társaságába, akik mindegyike több mint százszor ragadott tollat. Macdonald összesen 79 Goldziher-levelet őrzött meg, és nincs okunk azt gondolni, hogy ezeken kívül sok kallódott volna el. Ehhez a számhoz hozzá kell adni három levelet Norman Macdonaldtól, Duncan testvérétől, kettőt Macdonald feleségétől, egyet Goldziher feleségétől, kettőt Goldziher Károlytól és két névjegyet a Macdonald házaspártól.

Duncan B. Macdonald mindig angolul fogalmazta meg közlendőjét, bár sok más európai nyelven is magabiztos tudása volt. Goldziher azonban négy nyelvet használt a Macdonalddal folytatott leveleiben; 37-et angolul vetett papírra, míg 33-at németül, nyolcat franciául és egyet arabul. Néha könnyen megmagyarázható, hogy miért részesítette előnyben az egyik nyelvet a másikkal szemben, például amikor arra utalt, hogy miután más leveleket franciául írt, egyszerűbb volt számára Macdonalddal is ezen a nyelven kommunikálni.³⁷ Goldziher 1904-es St. Louis-i meghívása és annak az évnek az elején díszdoktorrá avatása

³⁴ Ld. pl. 1917. január 13-án kelt lapját, GIL/27/03/094.

³⁵ GIL/24/04/01.

³⁶ GIL/03/16/05-07.

³⁷ Ld. például 1905. június 30-án kelt levelét (GIL/27/04/11), amelyben arról számol be, hogy több algériai tudósna írt azon a napon.

alkalmával Cambridge-ben töltött két hét³⁸ magabiztosabbá tette angol nyelvtudását, annak ellenére, hogy Macdonald anyanyelvi beszélőként megpróbálta meggyőzni arról, hogy ne az angol nyelvet használja tudományos üléseken vagy dolgozatokban, mivel úgy érezte, hogy Goldziher nem tudja olyan pontosan kifejezni gondolatait ezen a nyelven, mint németül. Máskor azonban teljesen önkényesnek tűnik a választás, például 1911-ben, amikor hét-hét levelet írt mindkét – mármint angol és német – nyelven. Egyetlen arab nyelvű „levele” valójában csupán egy olyan postai levelezőlap,³⁹ amely nem tartalmaz mást, csak két különböző arab műből vett idézetet, amelyeket Goldziher lemásolt, minden bizonnyal Macdonald megkeresésére. Az eredeti kérést tartalmazó levél azonban, úgy tűnik, elveszett.

5. A két tudós levelezésének fő témái

5.1 A témák összefoglaló ismertetése

Ezek az alábbi területeket foglalják magukba:

- kiadványaik egymásnak való elküldése,
- a másik kiadványainak recenzálása,
- felhívni a másik figyelmét hasznos publikációkra,
- hivatkozások kérése,
- véleményük szakterületük néhány közelmúltbeli publikációjáról,
- tanácsadás témákban (publikációkhoz és előadásokhoz),
- Macdonald kutatása al-Ġazālī és az *Ezeregyéjszaka* témájában,
- személyes problémák (család, egészség stb.).

Macdonald Goldziheret „az iszlám civilizáció legkiválóbb élő szaktekintélyének” tartotta,⁴⁰ ahogy azt az 1904-es St. Louis-i kongresszuson elhangzott előadásának kezdő szavaiban kifejezte. A levelezésből az is kiderül, hogy idősebb kollégája szintén elejétől fogva, azaz Macdonald al-Ġazālīról szóló cikkének elolvasása óta, nagy becsben tartotta a skót kutatót. Méltónak találta arra, hogy rangos tanszék élére álljon – amint azt ajánlása is tanúsítja –, és tudományos meglátásai mellett megosztotta vele örömet és bánatát.

Goldziher őszinte elismerése Macdonald munkássága iránt megmutatkozott az általa írt recenziókban, de ehhez hozzáadódott a személyes szimpátia érzése,

³⁸ Goldziher egyik Macdonaldnak írt levelében érzékletesen ecseteli az időskori nyelvtanulás nehézségeit, s azt, hogy milyen nagy segítséget jelent ebben az adott nyelvterületen való, viszonylag rövid tartózkodás is. GIL/27/04/06 (1904. július 9.).

³⁹ GIL/27/04/48 (1906. november 20.).

⁴⁰ Duncan Black Macdonald, *The Problems of Muhammadanism*. In: *Congress of Arts and Science: Universal Exposition St-Louis 1904*. II. Ed. by Howard Jason Rogers. Boston–New York, 1906, 518. <https://archive.org/details/congressartsand20rogegoog/page/n532/mode/2up>.

amelyet maga Goldziher fejezett ki egy levelében, amelyet Macdonalddal az 1904-es St. Louis-i kongresszuson való találkozás után írt:

„Kedves barátom! Soha nem fogom elfelejteni azokat a boldog napokat, amelyeket az Ön köreiben töltöttem, és az igaz barátság megnyilvánulásait, amelyeket Öntől és Mrs. Macdonaldtól tapasztaltam. Feltételezem, hogy barátságunk alapja nemcsak a tudományos érdeklődés, hanem a személyes szimpátia érzése is.”⁴¹

A levelekben érintett számos kérdés közül az alábbiakban csak hármat szeretnék részletesebben bemutatni, amelyek együttműködésüket mutatják. Ezek Macdonald cikke a Nöldeke⁴²-*Festschrift*⁴³ számára, illetve kettejük hozzájárulása a St. Louis-i kongresszushoz és a James Hastings által szerkesztett *Encyclopaedia of Religion and Ethics* köteteihez.

5.2 Macdonald közreműködése Nöldeke *Festschrift*jében

A Nöldeke-*Festschrift* számára Macdonald eredetileg az iszlám joggal kapcsolatos cikket akart küldeni. Goldziher azonban felhívta a figyelmét arra, hogy Nöldeke távolról sem lelkesedik a jogtudomány (*fiqh*) iránt. Érdekes megjegyezni, hogy Goldziher nem akarta lebeszélni Macdonaldot arról, hogy e témáról írjon, és különösen arról nem, hogy aš-Šāfi‘ī *Risāla*⁴⁴ című művét elemezze. Hogyan is tehette volna ezt, hiszen korábban ő maga hívta fel Macdonald figyelmét a könyvre.⁴⁵ Éppen ellenkezőleg, meglehetősen részletesen leírta, hogyan kell Macdonaldnak eljárnia, és mire kell összpontosítania, ha erről értekezik.⁴⁶ Azonban amellett, hogy a témát „megfelelőnek” tartotta, megjegyezte: „N.-ről köztudott, hogy nem nagyon szereti a *fiqh*-témákat.” Ez a megjegyzés elég volt Macdonaldnak ahhoz, hogy valami alkalmasabbat keressen a *Festschrift* számára, amelyik minden bizonnyal örömet okozna Nöldekének is.⁴⁷ Ezért úgy döntött, hogy cikkében az *Ezeregyéjszaka*val fog foglalkozni. Ezt a választását Goldziher is helyeselte, s jelezte, hogy „az a döntés, amelyet a Nöldeke-

⁴¹ GIL/27/04/47 (1904. november 3.).

⁴² Theodor Nöldeke (1836–1930) a német orientalisztika nagy alakja, sémi filológus és arabista, Goldziher barátja, mentora és legfontosabb levelezőpartnere volt.

⁴³ *Orientalische Studien: Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag (2. März 1906) gewidmet von Freunden und Schülern.* Hrsg. von Carl Bezold. Giessen, 1906.

⁴⁴ Muḥammad ibn Idrīs aš-Šāfi‘ī (767–820) ebben a művében alkotta meg a jogtudomány alapjait (*uṣūl al-fiqh*) elnevezésű tudományágát.

⁴⁵ GIL/27/03/008 (1904. április 8.).

⁴⁶ GIL/27/04/07 (1904. április 19.).

⁴⁷ GIL/27/03/013 (1904. június 1.).

*Festschrift*hez való hozzájárulás terén hozott, nagyon szerencsés, Shaikhunk nagyon szereti az *Alf-Lailah* irodalmat”. Mivel Macdonald döntése meglehetősen későn született, Goldziher felkérte Carl Bezoldot, a kötet szerkesztőjét, hogy adjon egy kis haladékokat Macdonaldnak a cikk leadásához.⁴⁸ Így született meg Macdonald cikke a halászcikkről és a dzsinnről, amelyet az Antoine Galland-féle kéziratból⁴⁹ közölt átírásban.⁵⁰

5.3 A Louisianai Világkiállítás és a Művészetek és Tudományok Kongresszusa 1904-ben

1904-ben a Missouri állambeli St. Louis városában rendezték meg a világkiállítást, amelynek hivatalos elnevezése, a Louisiana Purchase Exposition arra utalt, hogy így kívántak megemlékezni arról, hogy az Egyesült Államok 1803-ban megvásárolta Louisiana területét Franciaországtól. Az április 30-tól december 1-ig tartó vásár során megszervezett események egyike volt a szeptember 19. és 25. között tartott Művészetek és Tudományok Nemzetközi Kongresszusa. „A kongresszus ötlete abból a gondolatból nőtt ki, hogy a szakterületek felosztása és szaporodása abba a szakaszba jutott, amikor a kutatók és a tudósok inspirációt és hasznot meríthetnek a különböző tudományterületek áttekintéséből.”⁵¹

Figyelembe véve az esemény méretét és az érintett tudományágak sokaságát, csak két-két tudós képviselte az egyes szakterületeket. Az iszlám esetében a bizottság választása Goldziherre és Macdonaldra esett. Utóbbi el volt ragadtatva mind attól, hogy mesterével együtt tarthat előadást, mind pedig a ritka alkalom miatt, hogy találkozhat vele. 1903. december 20-án ezt írta:

„De mindezek olyan ügyek, amelyeket illetően bízom abban, hogy lesz alkalmam megbeszélni Önnel jövő szeptemberben St. Louisban. A Művészetek és Tudományok Kongresszusa Bizottsága közölte velem, hogy Ön beleegyezett abba, hogy a mohamedánizmusról szóló két előadás egyikét megtartsa, és engem kért fel a másik megtartására. Nem kell mondanom, milyen megtiszteltetésnek érzem, hogy ebben az ügyben össze vagyunk kötve. Továbbá, ha jól értem, Ön az első előadásban felvázolja a mohamedánizmus történetét, ahogy azt most kijelölték [a kongresszus szervezői], majd én folytatom a történetet, és ismertetem a fennmaradó kérdéseket.

⁴⁸ GIL/27/04/82 (1905. január 18.).

⁴⁹ Antoine Galland (1646–1715) francia tudós és követségi alkalmazott, aki elsőnek ismertette meg Európával az *Ezeregyéjszaka* történetét.

⁵⁰ The Story of the Fisherman and the Jinnī. Transcribed from Galland's MS of 'The Thousand and One Night'. In: *Orientalische Studien: Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag*, 357–383.

⁵¹ The International Congress of Arts and Science. *Science* 20/497 (1904) 33.

Óriási munka, hogy mindez két előadásba beleférjen, és valószínűleg jó lesz, ha valamennyire meg tudunk egyezni. Ennek szeptember előtt kellene megtörténnie.”⁵²

Ezt a levelet mindkét részről több is követte, tisztázva a világkiállításon tartandó beszédjeik tartalmát. Macdonald – a helyi viszonyok ismeretében – még azt is tanácsolta Goldzihernek, hogy németül tartson előadást, pedig az ő eredeti szándéka az volt, hogy franciául fog beszélni. Később Macdonald nemcsak nagy terhet vett le Goldziher válláról azzal, hogy gondozta a készülő angol kiadványban Goldziher cikkének a korrektúráját is, hanem egyben fel is gyorsította a megjelenéshez vezető folyamatot.

5.4 Közreműködés a *The Encyclopaedia of Religion and Ethics* köteteiben

A *The Encyclopaedia of Religion and Ethics* nagyszabású vállalkozás volt, amelynek eredményeképpen 1908 és 1926 között 13 kötet (köztük egy indexkötet) jelent meg, s többször is kiadták őket új kiadásban, illetve utánnymásban.

Goldziher a megírandó szócikkekről és határidőkről 1903-ban megkezdett hosszú tárgyalások után végül összesen hat hosszabb-rövidebb cikket vállalt magára. Ezek a *bismillāh*,⁵³ Dāwūd b. ‘Alī b. Khalaf (al-Zāhirī),⁵⁴ Education (Muslim),⁵⁵ Ghair Mahdī,⁵⁶ Ibn Hāzm⁵⁷ és Ibn Taimīya.⁵⁸ A muszlim oktatásról szóló cikk kivételével ezek az írások nem túl hosszúak. Az oktatást taglaló tanulmánya azonban e témakör mindmáig gyakran hivatkozott, átfogó bemutatása.

Ez a kevés cikk rendkívül elmaradt a szerkesztő, James Hastings⁵⁹ várakozásaitól, aki Duncan B. Macdonald véleményére támaszkodott az iszlámmal kapcsolatos kérdésekben, és Goldziheret sokkal több cikk írására kérte fel, s mindenekfelett egy átfogó tanulmányt is kért tőle az iszlámról (vagy ahogy ők akkoriban nevezték, a mohamedánizmusról). 1903 és 1914 között Hastings Macdonald segítségével megpróbálta rávenni Goldziheret, hogy írja meg ezt a cikket, aki, úgy tűnik, ebbe végül bele is egyezett, de kért némi haladékokat. Ezt meg is kapta, de az 1915-ben megjelent VIII. kötet végül mégsem tartalmazta az iszlámmal foglalkozó cikket.

⁵² GIL/27/03/7.

⁵³ *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. II. Edinburgh, 1909, 666–668.

⁵⁴ *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. IV. New York, 1912, 405–406.

⁵⁵ *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. V. Edinburgh, 1912, 198–207.

⁵⁶ *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. VI. New York, 1914, 189.

⁵⁷ *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. VII. New York, 1914, 70–72.

⁵⁸ *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, VII. 72.

⁵⁹ James Hastings (1852–1922) az Egyesült Skót Szabadegyház (Scottish United Free Church) lelkésze és bibliakutató volt.

Goldziher már 1905 elején a feleségének Mrs. Macdonaldhoz írt leveléhez fűzött rövid megjegyzésben megpróbált visszalépni e nagy cikk megírásától, a következőkre hivatkozva: „Mr. Hastings ... egy nagy iszlám cikket kér tőlem; de miután az elmúlt két évben kétszer írtam erről a kérdéstről, nagyon alkalmas lenne, ha egy másik iszlámkutató vállalná el ezt a feladatot, s ennek a másiknak pedig Önnek kell lennie.”⁶⁰

Bizonyára ugyanezt az érvet küldte el Hastingsnek is, aki azonban ellenőrizte Goldziher iszlámról szóló cikkét a *Zsidó enciklopédiában*, és azt sokkal rövidebbnek találta, mint amit ő ebbe az enciklopédiába gondolt.⁶¹ Tekintettel arra, hogy a *Zsidó enciklopédiában* megjelent cikk a valóságban egyáltalán nem rövid, joggal következtethetünk arra, hogy ebben az esetben valóban átfogó cikkről lett volna szó.⁶² A másik írás, amelyre Goldziher utalt, a Theodor Mommsen által szerkesztett kötetben jelent meg,⁶³ ez azonban német nyelven volt, és nem lexikon, tehát nem zavarta volna Hastings kérését.

Macdonald mindent megtett, hogy meggyőzze Goldzihert, hogy írja meg a „mohamedánizmus” című cikket. Macdonald 1905. január 31-én kelt levelében azt írta:

„Ezt én nem tudom elvállalni, ezért ezt egyszerűen Önnek kell megírnia. Ez nem közönséges enciklopédiacikk. Beolvaszthatja élete eredményeit, és megalapozhatja azt a nagyszerű munkát, amelyet a muszlim civilizációról ír. Ha jól értem Hastings úr tervét, akkor minden részből korszakjelző cikkek lesznek.

Hastings úr kezében van a cikkek rendszere, ahogyan én terveztem őket, és ha ő jóváhagyja ezt a rendszert, akkor az már jóval azelőtt rendelkezésre fog állni, mielőtt ezt [a levelet] megkapná. Kérem, nagyon alaposan fontolja meg az egészet. Önön múlik, hogy ezt megvalósíthassuk, és súlyt adjon a munkánknak. Egyszerűen nincs más erre a feladatra!”⁶⁴

Hogy mennyire igaza volt Macdonaldnak, azt jól bizonyítja az iszlámról (Muhammadanism) végül megszületett enciklopédiacikk, amelyből hiányzik

⁶⁰ GIL/27/04/82 (1905. január 18.) Goldziher levele Macdonaldnak.

⁶¹ GIL/16/02/21 (1905. január 3.) Hastings levele Goldzihernak.

⁶² Ignaz Goldziher, Islam. In: *The Jewish Encyclopaedia*. VI. New York, London, 1904, 651b–659a.

⁶³ Ignaz Goldziher, Islam. In: *Zum ältesten Strafrecht der Kulturvölker: Fragen zur Rechtsvergleichung*. Hrsg. von Theodor Mommsen. Leipzig, 1905, 101–112.

⁶⁴ GIL/27/03/005.

az átfogó tanulmány, ahogy azt Macdonald és Hastings eredetileg elképzelte, mivel az azt jegyző hat tudós földrajzi alapon foglalkozott a kérdéssel.⁶⁵

A lexikoncikkkel kapcsolatban természetesen James Hastings, a szerkesztő közvetlenül is kapcsolatba lépett Goldziherrel. Talán nem érdektelen a felkérésre vonatkozó első levelét teljes terjedelmében idézni:⁶⁶

„St. Cyrus [Skócia]

1905. február 20.

Tisztelt Uram!

Úgy tudom, hogy kommunikált Macdonald hartfordi professzorral. Remélem, elmondta Önnek, hogy a *Dictionary of Religion* számára írandó mohamedánizmus című cikk lehetőséget ad Önnek arra, hogy teljes életművét alaposan és kielégítő módon tárja a világ elé. Ennek a szótárnak a cikkei átfogók és tudományosak lesznek, és helyet adok a mohamedánizmusról szóló kimerítő cikk számára. Talán a címnek annak kellene lennie, hogy Mohamed és a mohamedánizmus. Macdonald professzor a következő vázlatot javasolja.

(1) Mohamed élete és az iszlám kezdete. Teljeskörűen, magában foglalva az előzményeket és a forrásokat M[ohamed] haláláig. A Korán mint könyv egy másik cikkben lesz bemutatva, ugyanakkor némi említése Mohameddel kapcsolatban itt nem kerülhető el. A duplikáció ezen a ponton nem hátrány.

(2) Az iszlám későbbi fejlődése a teológiában, a jogban és az államban; hagyomány, ész, misztika; hadisz, szunna, analógia, megegyezés, teológiai és jogi iskolák; kalifátus és imámátus; szunniták, sí'iták és háridzsiták: murdzsiiták, kadariták és mu'taziliták; Omajjádok, Abbászidák és Ali-dák; hanbaliták, as'aríták és máturiditák stb., vagyis a fejlődés története általában, kihagyva a szekták szerinti végső elemzést.

(3) Az iszlámban kialakult teológia vázlata és a mai hitvallások nagy különbségeinek megfogalmazása.

(4) A fenti (1), (2) és (3)-ra vonatkozó muszlim irodalom.

Azért idézem ezt a vázlatot, hogy megmutassam Önnek, hogy lehetősége lesz arra, hogy alaposan elvégezze a munkát, és nem azért, hogy meghatározzam, hogyan tárgyalja a kérdést; szabad kezét kap a saját módszere kiválasztására.

A mohamedánizmusról szóló cikk mellett nagyon megköszönném, ha elvállalná az alábbiakat is:

⁶⁵ Thomas Walker Arnold (India), Friedrich Giese (Törökország), Martin Hartmann (Kína), David Samuel Margoliouth (Közép-Afrika, Észak-Afrika, Arábia), Vámbéry Ármin (Közép-Ázsia), Thomas Hunter Weir (Szíria, Egyiptom, Mezopotámia).

⁶⁶ GIL/16/02/22.

- (1) Dā'ūd az-Zāhirī
- (2) Oktatás az iszlámban (Education in Islam)
- (3) Eszkatológia
- (4) Ibn Hazm
- (5) Csodák
- (6) Korai szekták
- (7) Filozófia
- (8) Költészet
- (9) Szentek
- (10) Ibn Taymīyah⁶⁷

Macdonald professzor azt tanácsolta, hogy a fentieket ajánljam fel Önnek. Nöldeke professzor azt kérte tőlem, hogy kérdezzem meg Öntől, elvállalja-e a Tudás (*Knowledge*) (muszlim hozzáállás) és a Babonák az iszlámban cikkeket.

Tisztelettel

James Hastings”

Hastings későbbi leveleiben más cikkeket is kért Goldziher-től, de csekély eredménnyel. A háború alatt már nem tudtak levelet váltani, ami véget vetett Goldziher közreműködésének ebben a nagyszabású projektben.

6. Epilógus

Amíg az Egyesült Államok 1917. április 6-án be nem lépett a háborúba, Macdonald válasz nélkül is folytatta a levelek írását. Ezt követően mindketten csak 1920-ban kezdték újra a levélváltást, míg Macdonald 1921. október 25-én írt utolsó levele már csak Goldziher halála után érkezett meg.

Az utolsó levélben olvashatjuk, hogy Macdonald hírért vette Reynold Alleyne Nicholstól (1868–1945) – aki az általa szerkesztett *Browne-Festschrift*⁶⁸ miatt 1920–1921-ben rendszeres kapcsolatban állt Goldziherrel –, hogy utóbbi beteg volt, és kórházba is került, de azt is, hogy már újra otthon van, ezért sietett jókívánságait kifejezni, remélve, hogy újra visszatérhetnek a régi gyakorlathoz. Ebben a levélben a következőképpen tiszteleg a mesterének tartott tudós előtt:

„Az Ön akaratlan személyes hatása indított el a pályámon, bármit értem is el. Természetesen először ez az írásain keresztül történt, de nem a halott írások révén, hanem a bennük rejlő ember által. Azóta olyan utakat jártam be, amelyekhez Ön talán kevésbé vonzódik – mindenféle misztikus téma; az *Ezeregyéj-*

⁶⁷ Mint fentebb láttuk, az itt felsoroltak közül csupán négyet (1, 2, 4, 10) írt meg Goldziher.

⁶⁸ *Volume of Oriental Studies presented to Professor E. G. Browne ... on his 60th birthday, 7 February 1922.* Ed. by Thomas Walker Arnold–Reynold Alleyne Nicholson. Cambridge, 1922.

szaka; misszionáriusképzés –, de mindegyikben megpróbáltam Önnek az iszlám világ megértése és ítélőképessége szellemében eljárni. Kétségkívül Ön volt az apám és a nemzöm ebben, és – mint olyan régen az első könyvem előszavában tettem – most is tisztelgek Ön előtt ezért.”⁶⁹

E levelében Macdonald közös kutatási terveket is felvázolt a mesterrel, akivel – mint ahogy azt büszkén említette – közvetlen *silsila*⁷⁰ kötötte össze. Goldziher hirtelen halála miatt azonban ezek már nem valósulhattak meg.

“Your unconscious personal influence started me on my course”: On the correspondence of Ignaz Goldziher and Duncan B. Macdonald

Kinga DÉVÉNYI

The quote in the title is by Duncan B. Macdonald (1863–1943) – the founder of the first school in the United States dedicated to Christian missionary work in the Middle East – to Goldziher in his last letter to his unrivalled master whose influence he acknowledged without any reservation and on whose judicious remarks he could always rely upon.

The paper traces the connection between the two scholars from their first exchange of publications, through well-received critical remarks on both sides, to intimate disclosures on difficult periods. Goldziher – according to all reports – was not only a great scholar but an exceptional teacher, very attentive to the needs of his diverse students. This predisposition for passing on knowledge met with the need of Duncan B. Macdonald for a master as it is clearly expressed in the letters which provide a true imprint of their relationship. The correspondence is unique not only because Macdonald is among the most frequent correspondents of Goldziher but also because Macdonald complied with the request of the Hungarian Academy of Sciences by gifting Goldziher’s letter to the Academy.

⁶⁹ GIL/27/03/071.

⁷⁰ Hagyományozói lánc, amely a tudás továbbadását lehetővé teszi és hitelesíti.